

АНОТАЦІЯ

Свистун І. Ю. «Громадські об'єднання як чинник демократизації українського суспільства». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2021.

У роботі здійснено комплексний аналіз функціонального потенціалу та ролі громадських об'єднань як чинника демократизації українського суспільства.

Наукова новизна та теоретична значущість наукової праці, полягають у тому, що:

уперше: 1) запропоновано авторський варіант стратегії дослідження громадських об'єднань у контексті застосування інституціоналізму (інтерпретація реального простору їх функціонування) та мережевого підходу (експлікація віртуального простору їх існування) на базі комунікативної парадигми Ю. Хабермаса, що визначає «життєвий світ» сучасних суспільних організацій; 2) сформовано робочі моделі політичних практик, які відтворюють основні напрями і специфіку функціонування громадських об'єднань у процесі демократизації українського суспільства у залежності від стану останнього: у період сталого розвитку – презентація актуальних суспільних інтересів та потреб в контексті розробки державної соціальної політики; у період соціально-політичних зрушень – мобілізація акторів щодо політичної участі; за будь-яких умов – підтримка національно-історичної пам'яті та національно-культурних традицій;

уточнено: 1) зміст проблемного поля процесу демократизації, що орієнтується на розв'язання, насамперед, таких дилем як: структурні або процедурні чинники є домінуючими у здійсненні цього процесу; колективна або індивідуальна активність є рушійною силою розвитку переходу від одного стану суспільства до іншого; гендерна нейтральність або її певний

аспект становлять особливості становлення демократії у сучасному суспільстві; 2) особливості структури та внутрішньої організації громадських об'єднань (від презентації спільних інтересів та волі тільки частини населення до постійної присутності у їх діяльності протиріччя між тенденціями до централізації та децентралізації), які перетворюють їх на дієвий системний чинник процесу демократизації сучасного суспільства, зокрема українського; 3) положення щодо особливостей зв'язку процесу демократизації, становлення громадянського суспільства в Україні та рівня функціонування соціального капіталу. Громадські об'єднання пропонується розглядати як «життєвий простір» існування його двох елементів поведінкового (мережі) та емоційно-оцінюючого (довіра та взаємність) (у інтерпретації Н. Леткі);

одержали подальший розвиток: 1) підходи до класифікації сучасних громадських об'єднань в українському суспільстві. Для уточнення особливостей їх функціонування за умов його демократизації їх пропонується розглядати з позиції визначення їхнього мобілізаційного потенціалу (МП): з високим рівнем МП (національно-патріотичні, волонтерські); з середнім рівнем МП (професійні, жіночі) та з низьким рівнем МП (благодійні фонди та організації); 2) особливості розвитку процесу демократизації в Україні у двох просторах (реальному та віртуальному (Інтернет-просторі)) у контексті розв'язання проблеми довіри через функціонування громадських організацій.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання результатів дисертації в прикладних, навчальних та наукових цілях.

Прикладне значення роботи для українського суспільства обумовлене необхідністю пошуків ефективних шляхів його демократичного транзиту.

Результати дослідження можуть бути використані політичними партіями, громадськими організаціями, владними структурами при прийнятті політичних рішень, пов'язаних з державотворчими стратегіями та управлінням суспільством, зокрема у процесах його подальшої демократизації.

Матеріали й висновки дисертаційної роботи можуть бути використані для підготовки фахівців у галузі політології, соціології та державного управління, доповнити зміст навчальних курсів з політології та суміжних дисциплін.

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у освітній процес факультету психології і соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, зокрема, при викладанні курсів «Соціологія», «Політологія», «Соціально-політичні студії», «Громадянське суспільство».

У дисертаційному дослідженні розглянута актуальна для вітчизняної політичної науки проблема визначення стратегій та можливих результатів розвитку українського суспільства у контексті його подальшої демократизації. За цих обставин особливе місце посідає аналіз факторів/чинників, що перетворюють цей перехід до демократичного суспільства на так званий «полімаршрутний» процес та «відкритий проєкт».

У сучасному політологічному дискурсі не існує загально прийнятої точки зору щодо основних моментів, які пов'язані саме з процесом демократизації – її моделей, структури, акторів, причин, умов, чинників, можливих результатів тощо.

У цілому, демократизацію пропонують розглядати як явище і процес, що характеризуються розширенням прав і свобод громадян та їхніх об'єднань, активізацією участі народу в політичному житті та його впливу на прийняття державно-управлінських рішень, посиленням контролю з боку суспільства за діяльністю держави, ідеологічним і політичним плюралізмом.

У контексті визначення провідних чинників процесу демократизації пропонуємо звернутися до ідей та висновків провідних західних політологів (насамперед, Ч. Тіллі, С. Гантінгтона, А. Пшеворського), в публікаціях яких здійснено певну систематизацію матеріалів з зазначеної проблематики.

Демократизація будь-якого суспільства відбувається тільки за створення певних соціальних умов (у контексті висновків Ч. Тіллі).

Останні визначаються групою параметрів – чотири частково самостійними вимірами варіативності політичних режимів, що позначаються в авторській інтерпретації термінами «широта», «рівність», «захищеність», «взаємообов'язкові консультації».

Виходячи з висновків дослідника, «рух режиму до вищих значень цих чотирьох вимірів є демократизацією; рух до найменших значень – дедемократизація».

Демократизація сучасного суспільства на найпростішому рівні містить: 1) знищення авторитарного режиму; 2) встановлення демократичного режиму; 3) консолідації демократичного режиму (з позиції С. Гантінгтона)

Групу змінних, що формують та стимулюють цей процес, становить досить велика кількість показників (від високого рівня економічного добробуту та відносно рівного розподілу прибутків та/або багатства до консенсусу або його відсутності щодо політичних та соціальних цінностей.

Стверджується, що: а) в кожній конкретній країні демократизація була/є результатом поєднання тих чи інших загальних причин з іншими факторами, властивими саме цій країні; б) в кожному суспільстві відсутня спільна для всіх, універсальна незалежна змінна, здатна визначати та пояснювати його політичний розвиток. Це твердження базується на певних тезах:

– відсутність єдиного чинника (на рівні як достатнього формату, так і необхідного), який всебічно пояснює процес демократизації не тільки в усіх країнах, а й в окремо взятій;

– демократизація в кожній країні є результатом як різної комбінації причин, так і різних причин в одній комбінації;

– кожна хвиля демократизації викликана відповідною лише їй комбінацією причин;

– хвилі демократизації, що відбуваються навіть в одній і тій же країні, відрізняються один від одного як комбінаціями, так і причинами, що їх формують.

Процес демократизації – двох аспектний процес – одночасна ліквідація у суспільстві авторитарного режиму та конституювання демократичного правління в державі (у контексті результатів досліджень А. Пшеворського).

На такому рівні інтерпретації всі характеристики цього процесу залежать від формату взаємодії певних чотирьох політичних сил, так званих:

«прихильників твердої лінії» існуючого авторитарного режиму; «реформаторів» (представники політичних структур та недержавних об'єднань, які володіють певними ресурсами); «поміrkованих» (представники різних структур суспільства, що зорієнтовані на зміну політичного режиму державі); «радикалів» (представники опозиції у політичному полі суспільства).

Тобто, час і результативність процесу демократизації в кожній окремій державі залежать від взаєморозуміння (насамперед, рівня узгодження інтересів) відповідного варіанту взаємодії кожної «сили» однією з одною.

Умови, що формують основу цих взаємодій, розглядаються автором одночасно як стратегії демократизації та як причини її розвитку та результативності.

Очевидно, що всі три вище подані різні підходи до інтерпретації процесу демократизації, які розроблені і є провідними в сучасному політологічному дискурсі, поєднують три спільні моменти:

– демократизація сучасного суспільства – нелінійний, «полімаршрутний» процес;

– результати демократичного транзиту є так званим «відкритим проєктом» (його формат залежить певним чином від розв'язання трьох провідних політико-стратегічних дилем);

– перехід до демократичного суспільства завжди пов'язаний з процесом формування та узгодження інтересів різних представників суспільства (від індивідуальних до колективних).

З цього випливає, що провідним чинником розвитку демократизації сучасного суспільства можна розглядати саме громадські об'єднання.

Ця дослідна стратегія ґрунтується на таких положеннях, які впливають із аналізу природи, структури, внутрішньої організації та функцій сучасних громадських об'єднань у контексті застосування інституціоналізму, мережевого підходу та комунікативної парадигми Ю. Хабермаса.

Громадські організації – добровільні об'єднання громадян, що виникають з їхньої ініціативи та сприяють розвитку політичної, соціальної, трудової активності та самодіяльності своїх членів, задоволенню, захисту їх різноманітних інтересів та потреб.

Громадські об'єднання характеризуються чіткою організаційною структурою та діють відповідно до завдань та цілей, зафіксованих у їх статутах. Громадські організації різними методами та формами реалізують громадянську ініціативу особистості, незалежно від її характеру: політичну, соціальну, культурну, релігійну.

У контексті реалізації свого функціонального потенціалу за умов демократичного транзиту України сучасні громадські об'єднання, насамперед:

постають гарантами реалізації та захисту особистих прав людини і громадянина (через модель презентація актуальних суспільних інтересів та потреб в контексті розробки державної соціальної політики);

виступають ефективним інститутом демократичного контролю за функціонуванням органів державної влади і ступенем втручання держави у суспільні відносини (завдяки моделі підтримки національно-історичної пам'яті та національно-культурних традицій);

дають громадянам можливість безпосередньо впливати на процес прийняття важливих для суспільства рішень (через модель мобілізації акторів щодо політичної участі).

Ключові слова: демократія, демократизація, трансформація, транзит, політичний режим, суспільство, громадянське суспільство, держава, соціальний капітал, громадські об'єднання, методологія, інститут,

інституціоналізм, мережевий підхід, комунікаційна парадигма, гендер, дилеми, моделі практик, мобілізація, соціальна політика.

SUMMARY

Svystun I.Y. «Public Associations as a Factor in the Democratization of Ukrainian Society». – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a PhD in Political Sciences in the specialty 052 in «Political Science». – H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2021.

The paper provides a comprehensive analysis of the functional potential and role of public associations as a factor in the democratization of Ukrainian society.

The scientific novelty and theoretical significance of research work are that:

for the first time: 1) the author's variant of the strategy of research of public associations in the context of application of institutionalism (interpretation of real space of their functioning) and network approach (explication of virtual space of their existence) on the basis of J. Habermas's communicative paradigm defining «life world» of modern public organizations was proposed; 2) working models of political practices are formed, which reproduce the main directions and specifics of functioning of public associations in the process of democratization of Ukrainian society depending on the state of the latter: in the period of sustainable development - presentation of current public interests and needs in the context of state social policy; in the period of social and political changes – mobilization of actors for political participation; under any circumstances – support of national-historical memory and national-cultural traditions were formed.

The following has been specified: 1) the content of the problem field of the democratization process, which is focused on solving, first of all, such dilemmas as: structural or procedural factors are dominant in the implementation of this process; collective or individual activity is the driving force behind the transition from one state of society to another; gender neutrality or its certain aspect are features of the formation of democracy in modern society; 2) features of the

structure and internal organization of public associations (from the presentation of common interests and will of only part of the population to the constant presence in their activities contradictions between tendencies to centralization and decentralization), which make them an effective systemic factor in the democratization of modern society, in particular, Ukrainian society; 3) provisions on the peculiarities of the connection between the democratization process, the formation of civil society in Ukraine and the level of functioning of social capital. It is proposed to consider public associations as a «living space» of the existence of its two elements of behavior (network) and emotional-evaluative (trust and reciprocity) (in the interpretation of N. Letki).

The following has been further developed: 1) approaches to the classification of modern public associations in Ukrainian society. To clarify the peculiarities of their functioning in terms of its democratization, it is proposed to consider them from the standpoint of determining their mobilization potential (MP): with a high level of MP (national-patriotic, volunteer); with a medium level of MP (professional, women's) and with a low level of MP (charitable foundations and organizations); 2) features of the development of the democratization process in Ukraine in two spaces (real and virtual (Internet space)) in the context of solving the problem of trust through the functioning of public organizations.

The practical significance of the work lies in the possibility of using the results of the dissertation for applied, educational and scientific purposes.

The applied significance of work for Ukrainian society is due to the need to find effective ways of its democratic transit.

The results of the research can be used by political parties, public organizations, government agencies in making political decisions related to state-building strategies and governance, in particular in the processes of its further democratization.

Materials and conclusions of the dissertation can be used to train specialists in political science, sociology and public administration, to supplement the content of training courses in political science and related disciplines.

The results of the dissertation research are implemented in the educational process of the Faculty of Psychology and Sociology of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, in particular, in teaching courses «Sociology», «Political Sciences», «Social and Political Studies», «Civil Society».

The dissertation research considers the problem of determining strategies and possible results of development of Ukrainian society in the context of its further democratization, which is relevant for domestic political science. In these circumstances, the analysis of factors / factors that turn this transition to a democratic society into a so-called «poly-route» process and an «open project» has a special place.

In modern political discourse, there is no generally accepted view of the main points that are related to the process of democratization - its models, structure, actors, causes, conditions, factors, possible results, and so on.

In general, democratization is proposed as a phenomenon and process characterized by expanding the rights and freedoms of citizens and their associations, increasing people's participation in political life and its influence on public administration decisions, strengthening public control over state activities, ideological and political pluralism.

In the context of determining the leading factors of the democratization process, we propose to turn to the ideas and conclusions of leading Western political scientists (especially C. Tilly, S. Huntington, A. Przeworski), whose publications have systematized some materials on this issue.

Democratization of any society occurs only under the creation of certain social conditions (in the context of the conclusions of C. Tilly).

The latter are determined by a group of parameters – four partially independent measurements of the variability of political regimes, which are denoted in the author's interpretation by the terms «latitude», «equality», «security», «mandatory consultation».

According to the researcher, the movement of the regime to the higher values of these four dimensions is democratization; movement to the smallest values – democratization.

Democratization of modern society at the simplest level includes: 1) the destruction of the authoritarian regime; 2) establishment of a democratic regime; 3) consolidation of the democratic regime (from the position of S. Huntington).

The group of variables that shape and stimulate this process is a fairly large number of indicators (from a high level of economic well-being and relatively equal distribution of income and / or wealth to consensus or lack of consensus on political and social values).

It is argued that: a) in each country, democratization was / is the result of a combination of common causes with other factors specific to that country; b) in every society there is no common, universal independent variable, able to determine and explain its political development. This statement is based on certain theses:

- the lack of a single factor (at the level of both sufficient format and necessary), which comprehensively explains the process of democratization not only in all countries but also in individual;

- democratization in each country is the result of a different combination of causes and different causes in one combination;

- each wave of democratization is caused by the combination of reasons corresponding only to it;

- the waves of democratization that are taking place even in the same country differ from each other in both combinations and the reasons that shape them.

The process of democratization is a two-dimensional process - the simultaneous elimination of the authoritarian regime in society and the constitution of democratic rule in the state (in the context of the results of research by A. Przeworski).

At this level of interpretation, all the characteristics of this process depend on the format of interaction of certain four political forces, the so-called: «Supporters of the hard line» of the existing authoritarian regime; «Reformers» (representatives of political structures and non-governmental organizations that have certain resources); «Moderate» (representatives of various structures of society, focused on changing the political regime of the state); «Radicals» (representatives of the opposition in the political field of society).

That is, the time and effectiveness of the democratization process in each individual state depend on mutual understanding (first of all, the level of coordination of interests) of the corresponding variant of interaction of each "force" with each other.

The conditions that form the basis of these interactions are considered by the author both as a strategy of democratization and as the reasons for its development and effectiveness.

Obviously, all three of the above different approaches to the interpretation of the democratization process, which have been developed and are leading in modern political science discourse, have three things in common:

- democratization of modern society – a nonlinear, «poly-route» process;
- the results of democratic transit are the so-called «open project» (its format depends in some way on solving three leading political and strategic dilemmas);
- the transition to a democratic society is always associated with the process of forming and reconciling the interests of various members of society (from individual to collective).

It follows that the leading factor in the development of democratization of modern society can be considered public associations.

This research strategy is based on the following provisions that follow from the analysis of the nature, structure, internal organization and functions of modern public associations in the context of the application of institutionalism, network approach and communicative paradigm of J. Habermas.

Public organizations are voluntary associations of citizens that arise on their initiative and promote the development of political, social, labor and amateur activities of their members, satisfaction, protection of their various interests and needs.

Public associations are characterized by a clear organizational structure and operate in accordance with the objectives and goals set out in their statutes. Public organizations in various methods and forms implement the civic initiative of the individual, regardless of its nature: political, social, cultural, religious.

In the context of realizing their functional potential in the conditions of democratic transit of Ukraine, modern public associations, first of all:

appear as guarantors of realization and protection of personal rights of the person and the citizen (through model presentation of actual public interests and needs in the context of development of the state social policy);

act as an effective institution of democratic control over the functioning of public authorities and the degree of state intervention in public relations (thanks to the model of support for national-historical memory and national-cultural traditions);

give citizens the opportunity to directly influence the process of making important decisions for society (through the model of mobilization of actors for political participation).

Key words: democracy, democratization, transformation, transit, political regime, society, civil society, state, social capital, public associations, methodology, institute, institutionalism, network approach, communication paradigm, gender, dilemmas, practice models, mobilization, social policy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дослідження:

1. Свистун І.Ю. Громадські об'єднання як чинник державотворення: визначення проблемного поля досліджень у вітчизняному політологічному

дискурсі / І.Ю. Свистун // *Сучасне суспільство : політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки : Збірник наукових праць*. – Харків, 2019. – Вип. 1 (17). – С. 211–220.

2. Свистун І.Ю. Роль громадських організацій у розробці та реалізації соціальної політики в Україні за нових умов розвитку суспільства / І.Ю. Свистун, І.Д. Денисенко // *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки: Збірник наукових праць*. — Харків, 2019. — Вип. 2 (19). – Ч.2. — С. 4–17..

3. Свистун І. Громадські об'єднання як чинник демократизації сучасного суспільства. *Nauki Społeczno-Humanistyczne Соціально-Гуманітарні Науки Social and Human Sciences*. 2021, Vol. 03 (31). Режим доступу: <https://issn2391-4164.blogspot.com/p/315.html> (accessed 30 June 2021).

II. Опубліковані праці апробаційного характеру:

4. Свистун І.Ю. Політична соціалізація молоді в умовах громадських об'єднань: теоретичний аспект / І.Ю. Свистун // *Соціалізація особистості у сучасних соціокультурних та соціально-політичних контекстах : X Міжнар. наук.-практ. конф.*, Харків, 11 жовтня 2019 р. – Харків : ХНПУ, 2019. – С. 96-99.

5. Свистун І. Ю. Актуальні питання формування правової культури сучасної молоді в умовах функціонування громадських об'єднань/І. Ю. Свистун // *Політико-правова культура українського народу в контексті модерного державотворення*. – Харків: Право, 2019. – С. 123-125.

6. Свистун І. Ю. Соціалізація особистості в громадських організаціях / І.Ю. Свистун // *Соціалізація особистості у сучасних соціокультурних та соціально-політичних контекстах : XI Міжнар. наук.-практ. конф.*, Харків, 20 грудня 2020 р. – Харків : ХНПУ, 2020. – С. 93-95.

7. Свистун І.Ю. Вплив громадських організацій на процес державотворення (український контекст) / І.Ю. Свистун // *Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції «Theory and practice of*

science: key aspects» (Рим, Італія). – березень 2021 р. – Вип. 42. – С. 439–444.

–

Режим

доступу: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/9362/9059>.